

НЕДОРАЗУМЕНИЯТА В ПРЕДСТАВАТА ЗА "ДРУГИТЕ" В ЛИВОНИЯ ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

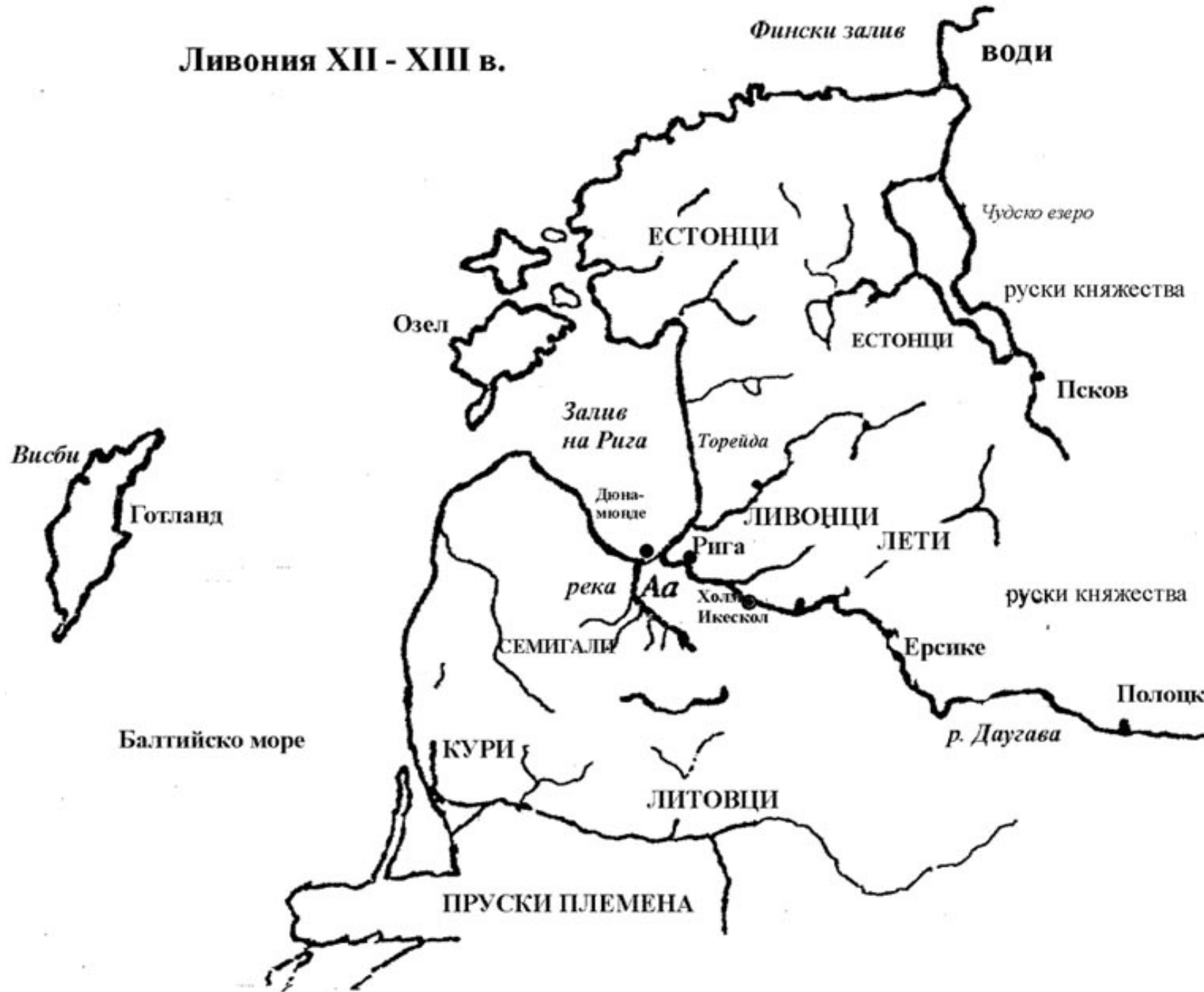
"alios ad suscipiendam eam verbis non verberibus"

Александър Заралиев

Динамичните процеси, протичащи в Ливония през средните векове, създават недоразумения и сблъсъци в представата и отношението към "другите". За германските заселници отношението към "другите" е изградено върху всеобхватната като концепция, но твърде тясна като политическа практика, християнска космогония, в която трудно намират място езическите политически и религиозни представи. В този смисъл недоразуменията в представите за "другите" са непрекъснато доказвани с примерите от Светото Писание от страна на германските хронисти, докато за народите на Ливония тези представи са израз на дълбоки културни корени. Трябва още отсега да кажем, че последните бързо се приспособяват и дори се възползват от наложените от християнските заселници промени - преминават през агресията на завладяването, но в крайна сметка усвояват културните и технически умения на западноевропейската средновековна цивилизация. Онези от тях, като литовците, които

Ливония XII - XIII в.

успяват да се противопоставят със сила, остават верни на своите културни ценности, и изграждат последната държава в Европа с официално изповядване на езическа религия, дори във втората половина на XIV век.¹

Тук искам да цитирам думите от предговора на една от най-добрите книги за историята на северните кръстоносни движения "Северните кръстоносни походи": "Ако трябва да има нова Европа, трябва да има нова европейска история. Никой от познаващите темата не би отрекъл, че това, с което разполага настоящата средновековна история, страда прекомерно от измислицата, насилственото еднообразие и е отчайващо разкъсано, недостатъчно свързано сминалото на една реална Европа или истински човешки общности".²

Сложните политически

¹ История Литовской ССР (с древнейших времен до наших дней), отв. ред Б. Вайткявичюс, Москва, 1978, с. 52 -53; виж също Rowell, S., Rowell, Stephen C. *Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1294 - 1345*.

² Думи на главния редактор Денис Бетел в книгата: Christiansen, Eric. *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier 1100 - 1525*. London, Macmillan, 1980, p. VIII.

взаимоотношения в Прибалтика през XII–XIII в. водят до налагането на новата християнска вяра в Ливония сред племената на ливите³ и летите⁴. Тези племена след упорита борба с пилигримите (първият сблъсък с кръстоносци е на 24 юли 1198 г.) бързо осъзнават предимствата на тази ситуация и възможността да използват германските пилигрими и заселници като средство за защита от техните могъщи и войнствени съседи в лицето на литовските племена. Всъщност летите и ливите са зависими от полоцките руски князе (но с висока степен на автономия), които обаче не им осигуряват достатъчно сигурна защита от литовците.⁵ След няколко сблъсъка между много по-добре въоръжените пилигрими⁶ и местните жители, последните разбират, че на налаганата със сила сред тях нова религия не могат да се противопоставят. Ето какво разказва най-големият хронист на Ливония Хенрих: *“Живеещите по Двина ливи паднали духом и били в дълбоко объркване, дали заложници и се помирили с епископа и всички тевтонци, а тези от тях, които все още останали езичници, обещали да се кръстят. Така по призвание на Христа, непокорният и изцяло предан на езическите обреди народ, (...) изоставяйки мрака на езичеството с вяра*

3 Ливи, Lyvones - племе от фински произход, което обитава устието на река Западна Двина (Даугавия) и плаща данък на полоцкия княз, владеещ Средна Двина. Тъй като под ливонци би трябвало да се разбира всички жители на Ливония, тук ще запазя името “ливии”, за да се отличава от ливонци, виж Насонов, А. Н. *“Русская земля” и образование территории древнерусского государства*. М., 1951, с. 145-158.

4 Лети – племе от лето-литовското езиково семейство. Границата между летите и ливите минава по западната граница на земите на Кукенхузен (Koknese).

5 За ситуацията преди германската и скандинавската инвазия в Ливония (преди 1200 г.) виж Urban, William. *The Teutonic Knights*, 2003, р. 79-80.

6 Главно жители на град Любек и Саксония.

видял истинския свят, който е Христа”.⁷

Но преди да стигнем до приемането на християнството от местните народи, нека надникнем в представата за “другите” (независимо дали тя отговаря на истината според съвременниците) и произтичащите от това недоразумения, често преплетени с голяма доза слухове и целенасочени манипулации. Недоразумения, произтичащи от различни цивилизационни и културни нива: германците често наричат местните народи “повърнали кучета”, защото след получаване на Светото кръщение чрез вода от мисионерите, те го отмиват многократно във водите на свещената за местните народи река Двина (Даугавия), следвайки своите древни вярвания и вероятно по принципа на имитативна магия⁸. Хронистът допълва картината: *“Ливите, които получили благодатта на кръщението от първия епископ на Ливония Майнхард, издевателствали неведнъж по техните думи над Христовата вяра, отмивайки я в Двина.”*⁹

За да разберем причината за германската инвазия в Ливония, трябва да надникнем и в сложната политическа ситуация в Свещената римска империя. Пилигримите, водени от епископ Алберт, получават еднакви права с тези на кръстоносците в Светите земи. Още в началото на епископството на Алберт, благодарение на неговите дипломатически умения и връзки в дворовете на императора и папата, през 1199 г. той печели официалното обещание на Филип Хоенщауфен (водещия кандидат за трона на империята) за императорска подкрепа. От същата година е и писмото на папа Иннокентий, даващо възможност на пилигримите да осъществят своята клетва вместо в Палестина в

7 Латвийский Г. *Хроника Ливонии*. Ред. С. А. Аннинский, изд. Академии Наук СССР, М. – Л., 1938., IX. 14.

8 Токарев, С. А. *Типове магия – Във: ABC на Етнологията*, том 1, С., 1996, с. 223 – 237.

9 Латвийский Г. Цит. съч., I. 7.

Ливония, за което те получават пълна индулгенция.¹⁰ Нещо повече, епископ Алберт получава привилегията за **perpetual crusade** - позволено му е без специалното разрешение на папата да събира ежегодно кръстоносци срещу опрощаване на техните грехове. А след смъртта на император Хайнрих VI (1197) и гражданската война в империята има доста хора с грехове, които да бъдат опростени. Освен това всеки аристократ или клирик, който иска да избегне конфликта в Германия (и дилемата на коя страна да застане или евентуално да загуби и имота си) е могъл да приеме предложението за поклонничество в Ливония.¹¹

Разбира се, трябва да направим едно уточнение, а именно: представата за "другите" и произтичащите от това недоразумения за някои от местните народи се гради изцяло върху погледа на "другите" (т. е. германци, литовци и северните руски княжества) поради липсата на всякаква писмена традиция през този период за част от това население (лети, ливи, ести). Повечето извори са с предимно германски произход, като изключим

10 В писмо от 5. X. 1199 г. на папа Инокентий III до християните в Саксония и Вестфалия четем: "Ние разрешаваме на всички онези във вашите земи, които са дали обет да посетят светите места, поради стеклите се обстоятелства вместо да изпълнят този обет, да се отправят в тези земи за защита на Ливонската църква и славата на Христовото име", <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/italy.htm>

11 За Филип Швабски, син на Фридрих Барбароса и Беатрис Бургундска виж Eberhard, Hotz, Evamaria Engel (brsg). *Deutsche Konige und Kaiser des Mittelalters*, Leipzig - Berlin, Urania- Verlag, 1990, s. 196-209; Urban, W. *The Baltic Crusade*. Chicago, Lithuanian Research and Studies Center, 1994, p. 50-54; Turnbull, Stephen. *Crusader Castle of the Teutonic Knights (2). The Stone castles of Latvia and Estonia 1185-1560*. Oxford - NewYork, Osprey Publishing, 2004, p. 8, имотите на пилигримите са под защитата на църквата.

летописната традиция в северните руски княжества (ценни за историята на Ливония са тези на Новгород) или литовската Волинска летопис, които също отразяват гледната точка на силни политико-икономически центрове в Прибалтика. Затова не можем да очакваме наличие на самооценка за собствената култура с местен произход.

За да може да се пресъздаде една картина на недоразуменията, идващи от различната представа за "другите" в Ливония, трябва да се посочат примери за поведението на германските заселници и завоеватели. Те се отнасят към местните народи с чувство за превъзходство, породено не само от изповядването на Христовата вяра, но и от редица културни умения, които ги отличават коренно от местните народи лети, литовци, семигали, кури, ести, а дори и от ортодоксалните руси (към тях трябва да прибавим и подчинилите им се племена ести, карели, ижори, води). Показателен пример е завземането на замъка Кокенхузен, когато след напускането на руския гарнизон, първото нещо, което правят германците е да почистят замъка, защото "поради отсъствието на хигиена у предишните обитатели, гъмжало от червеи и змии, и трябвало да се почисти основно, преди те да влезнат в него [замъка]"¹²

Друг интересен момент, свързан с техническото превъзходство на германските завоеватели над местните племена и княжества, е обсадата на Холм през 1206 г. През тази година князът на Полоцк – Владимир прави безуспешен опит да възвърне авторитета си като владетел на устието на река Двина. Руските княжества не познават нито металните мини-гвоздеи (използвани от жителите на Рига за защита на града), плашещи толкова много княза и отказващи го от съответната атака, нито балистрите. При 11-дневната обсада на Холм, русите

12 Латвийский Г. Цит. съч., XIII. 3. Трябва да се има предвид, че замъкът е бил дървен и безлюден.

претърпяват силни загуби от последното оръжие и накрая решават сами да си направят балистри. Но резултатът се оказва доста пагубен за самите тях. Хронистът пише: *“Направили руснаците и неголяма метателна машина, по образец на тевтонските, но непознаващи изкуството на изтрелване на камъни ранили много от своите, като стреляли в собствения си тил”*.¹³

Как изграждат хронистите образа на германските мисионери и пилигримите в Ливония през Средновековието?

Образът на пилигримите е изграждан от хронистите последователно и систематично като образ на предани на Христовото дело хора. Това се доказва от основните хроники на епохата. Например в *“Ливонската хроника”* на Херман Вартберг пише, че вторият магистър на братя-рицари *“Уолкуин (Волквин) бил не по-малко способен, благочестив и честен мъж. Той мъдро водел Господните воини и братята на ордена предано му помагали”*.¹⁴ В петата година от дейността на епископ Алберт I в Ливония (1203 г.) той заедно с много пилигрими, между които Арнолд от Мейендорф (Arnoldum de Meyendorpe), Бернард от Зеехузен (Bernardum de Sehusen), брат Теодорих и много рицари, отиват в провинция Листрия (Listrie), област на датското кралство. Хенрих в своята Хроника ги нарича *“много други почетни хора и рицари”*. *“Благодарение на Божието дело той [епископът] не се боял и изпитал заедно с тях щастие и мъка...”*.¹⁵

Страданията на кръстоносците според идеологията и представите им е възнаградено с вечен живот. През 1207 година епископ Алберт е принуден да моли готовите за завръщане в Германия пилигрими да останат да

13 Пак там, X. 25.

14 Вартберг Г. Цит. съч., гл. I, <http://livonia.narod.ru/list.htm>

15 Латвийский Г. Цит. съч., VII. 1.

защитят църквата от руските войски. Със сълзи на очи той им обещава *“за по-големия техен труд и дългото поклонничество, по-голямо опрощение на греховете и вечен живот”*.¹⁶

Пилигримите са тези, които воюват в името Христово - виждане, което *“другите”* едва ли са разбирали по точно същия начин. Основаването на град Рига е доказателство за водената от пилигримите борба в името на Христовата вяра, защото то е интерпретирано и пресъздадено чрез християнска терминология. *“Ливите му показали място за града, който нарекли Рига – заради езерото Рига или заради обилното напояване, тъй като мястото се облива и отгоре и отдолу. Отдолу - в смисъл, че там има много вода и напоени пасбища и че се дава на грешниците пълно опрощение на греховете, и следователно по този начин се отмиват [пречистват] свише, удостоени от царството небесно; или Рига означава напояване с новата вяра, откъдето околните народи пият Светата вода на кръщението”*.¹⁷

Отношението на пилигримите към източноправославните християни е също типично в духа на кръстоносната идея. Херман Вартберг описва активната дейност на един от магистрите на Мечоносците при превземането на вече споменатия замък Кукенхузен: *“Той разрушил и унищожил напълно Кукенхузен и Ерсике, в които тогава живеели еретици (руси)”*.¹⁸

През 1236 г. армия от 2000 кръстоносци, водени от графовете на Хазелдорф и Даненберг, пристигат в Рига, търсейки сражение с литовците. Това решение е твърде неразумно¹⁹, но Магистър Фолкуин, за да се възползва

16 Пак там, XI. 13.

17 Пак там, IV. 13, за ливите вероятно Рига означава *“населено място”* от фински език – Riika и е използван залив още преди немското заселване.

18 Вартберг Г. Цит. съч., гл. I, <http://livonia.narod.ru/list.htm>

19 По това време литовският княз Миндаугас вероятно скланя самогитите да признаят неговото върховенство, с което увеличава

все пак от тяхното присъствие, казва следното:

*"Ний тук сме по воля Божия,
Господ нас ще защити.
Охотно с вас да тръгнем сме готови,
Щом решени сте за бой.
Само дайте нам срок неголям,
В поход да ви поведе и там
Ще е до насита плячката за вас".²⁰*

Много е трудно да се представи как изглежда образа на германските мисионери и заселници в Ливония според местното население, но ако трябва да се доверим на хрониките и по-точно на Хенрих от Ливония, свещениците и монасите направили силно впечатление на местните не на последно място и чрез своите "чудодейни подвизи". Един от най-известните мисионери е брат Теодорих от цистерцианския орден (естествено роднина на епископ Алберт I; Теодорих е от най-активните мисионери в Прибалтика, впоследствие абат на цистерцианския манастир в устието на река Двина – Дюнамюнде). Той разпространява новата вяра чрез своята собствена "чудотворна" сила за изцеление на болни ливи, приели Светото кръщение. Например той покръства един ранен жител на Торейда, който обещава да приеме кръщението, ако бъде излекуван. *"Братът изскубнал треви и понеже не знаел тяхното действие, призвал името Божие и изцелил тялото и духа на покръстения".²¹*

Това е първият жител на областта, приел Светото кръщение, но не и последният, защото брат Теодорих, следвайки примера на Христа, разпространява вярата с изцеление на болни местни жители, стига те да успеят

и без това твърде голямата си сила.

²⁰ Авторски превод на стихове 01882 – 01888 от "Ливонская рифмованная хроника", виж <http://livonia.narod.ru/list.htm>. Тази хроника е единственият източник за битката при Сауле, виж още Urban, William. *The Baltic Crusade*, p. 184-187.

²¹ Латвийский Г. Цит. съч, I. 10.

да се справят със семейно-родовите си отношения.

"Брат Теодорих бил повикан също така от един болен, който го помолил да бъде кръстен; отначало упорити и дръзки жени го отклонявали от светото намерение, но когато болестта се усилила, неверието на жените било сломено, болният бил покръстен и предаден на бога в молитви".

За разлика от Христос брат Теодорих очевидно не бил толкова добър в медицината, нито в мистичното изцеление, защото новопокръстеният от него малко по-късно умрял. Както знаем обаче не смъртта на тялото е важна, а спасението на душата и точно това било потвърдено от очевидци: *"Когато той умрял един новопокръстен, бидейки на разстояние седем мили от там, видял и свидетелствал, че ангели занесли на небето неговата душа".²²*

За важната роля на Теодорих в историята на Ливония е загатнато още в началото на "Хрониката" на Хенрих. В един пасаж откриваме описание на впечатлението, което направил на ливонските народи още в годината на своето пристигане: *"Когато този същият брат [Теодорих] бил изпратен в Естония, той пренесъл голяма и смъртна опасност за езичниците заради слънчевото затъмнение, произтекло в деня на Йоан Кръстител: говорели, че той изял слънцето".²³*

Но не само брат Теодорих впечатлява ливите според хрониста Хенрих. Друг монах на име Зигфрид (Sifridus), ревностен изпълнител на своя свещен дълг в Холмската епархия²⁴ и съвестен наставник на ливите, след дълги години в служба на Бога умира. На погребението му се случва нещо неочаквано. В знак на почит неговите

²² Пак там, I. 12.

²³ Пак там, I. 11.

²⁴ Второто място в Ливония, където има църква и замък, основан от първия епископ на Ливония, Майнхард в 1186 г. (Sa-laspils)

енориаши му правят ковчег от хубаво дърво, но една от дъските е по-къса. Намират парче, с което да я наставят, но усилието се оказва излишно, защото дъската се удължава не с човешка, а с божията сила и капакът става по мярка. Разбира се, резултатът от това чудо е засилване на вярата у ливите или поне така ни убеждава хронистът: *“Изхвърлили ненужно отрязаното парче, погребали своя пастир по обичая на вярващите и възхвалявали Бога, творещ такива чудеса чрез своите светци”*.²⁵

Изграждайки своята собствена представа за “другите”, германските заселници и завоеватели възприемат, че нещата, които се случват с “другите” са по Божията милост. Ливите и летите са принудени да изтърпят тази милост, защото *“така се случило, че и техният замък [Аскрат, Ascheraden] бил по Божия милост опожарен, а те [жителите му] дали зложници, сключили мир с тевтонците и обещали скоро да дойдат в Рига и да се кръстят. Така и направили”*.²⁶

Много са интересни походите, които ръководителите на германското нашествие в Ливония възприемат за “радостни” и “добри”. Всъщност те са твърде трагични в историята на Ливония за някои от местните жители. Показвайки “сговорчивостта” на местните хора, хронистът описва методите на действие на епископ Алберт I: *“Епископът изискал зложници от Анно, Каупо и старейшините на страната. Те били поканени на пир (potacio) [от епископ Алберт], явили се и всички били заключени в една къща. Боейки се, че ще ги пратят отвъд морето в Тевтония, те дали на епископа около 30 свои синове, най-добрите от които живеели по Двина и Торейда. Епископът с радост ги приел...”*²⁷

Тевтонските заселници като истински ценители

25 Латвийский Г. Цит. съч, VII. 8.

26 Пак там, IX. 11.

27 Пак там, IV. 2.

на воинската храброст и смелост проявяват и искрено възхищение към литовците – най-силният военен фактор в Прибалтика. В описанието на една битка между двете страни четем: *“Литовците, превъзхождащи другите народи по бързина и жестокост, обещавайки да бодърстват в битката, дълго и храбро се сражавали, но в края на краищата обърнали гръб и се оказали толкова бързи в бягството, както и в боя”*.²⁸

Интересно е какво буди смях у жителите на Рига, ако можем да си позволим тълкуване и по този начин на следващия сюжет. През зимата на 1205 г. е устроено представление в центъра на Рига, за да могат езичниците да се запознаят с основата на християнската вяра. Сюжетът на представлението е старозаветен и внимателно превеждан на присъстващите местни жители (новопокръстени християни и езичници). Въпреки това неговата реалистичност провокира у тях страхове и *“когато войните на Гедеон започнали да се сражават с филистимяните, езичниците боейки се, че и тях ще убият, побягнали, но ги успокоили и повикали назад”*.²⁹

Не само това. Хронистът сам допълва, че това представление е предвестие на бъдещето. В много от последвалите войни ще се появят воители като Давид, Гедеон и Ирод; ще има борба срещу езичеството. Така както е описано в Стария завет.³⁰

Не бива да оставаме с впечатление, че контактът е бил винаги безпощадно агресивен и заличаващ всякакви следи от местните традиции и културни практики. Някои представи и разбирания са възприемани и от “другите”.

28 Пак там, XI. 11.

29 Пак там, IX. 18, 19.

30 За значението на старозаветните воители в традицията на Тевтонския орден виж Dygo, M. The political role of the cult of the Virgin Maria in Teutonic Prussia in the fourteenth and fifteenth centuries. - In: *Journal of medieval history* ; 15(1989)1, p. 63-81

Например, както навсякъде другаде в средновековието, при наличие на благородници от две противоположни страни "положението" често се подобрява чрез смесени бракове.³¹ В тази връзка бих искал да спомена един пример за културни заемки от страна на германците. Хрониките изобилстват с думи от местен произход не само на редица топоними и хидроними, които германците наследяват от техните предишни жители, но и някои думи, свързани с военното изкуство като *malewa*, *малева* – употребявана до XVI в. естонска дума за войска в поход.

Копието за ливите е естествен символ на войната. При сключване на примирие разменените копия стават символ на мира. Вторият епископ на Ливония Бертолд възприема тази традиция и опитвайки се да сключи с ливите примирие, двете страни разменят копията помежду си (виж цитата за епископ Бертолд по-долу).

Как изглежда образът на местните балтийски народи?

Изграждането образа на народите на Ливония е твърде нелека задача, но хрониките са завещали редица интересни, чудновати, странни и невероятно звучащи за тогавашното и за днешното време образи и ситуации.

Както знаем за редица интелектуалци през Средновековието паганизмът и/или идолопоклонничеството са синоними на нощта.³² Хрониките утвърждават тази представа и за Ливония.

Многократни са примерите за отъждествяване на нощта и езичеството. Местните народи тънат в мрака на незнанието, в нощта на идолопоклонството. Ще се спра на един конкретен пример: *"изоставяйки мрака*

31 Urban, W. *The Teutonic Knights*, 2003, p. 84.

32 Бояджиев Ц. *Нощта през Средновековието*. София, 2000, с. 12-13.

на езичеството с вяра видял истинския свят, който е Христос".³³

Едно от най-често срещаните определения за ливите е тяхното вероломство и неспазване на споразуменията. То е изразено от третия епископ на Ливония Алберт и описано от Хенрих така: "(...) *недоверявайки се обаче поради вероломството на ливите и на мира, който те многократно нарушавали (...)*".³⁴ Друго споменавано определение е тяхното бунтовничество и привързаност към старата им традиция. Тъй като замъкът Икескол е добре укрепен, но необитаем, епископът решава, че ливите не заслужават такъв замък – *"макар и кръстени те останали бунтовници и неверници"*.³⁵

В изградения образ на местните народи преобладава схващането, че те са твърде примитивни и непознаващи технически умения, дори добре познатите от античността (например свойствата на цимента). Точно тази представа за изостаналост дава основания за чувството на превъзходство у германските завоеватели и силно отрицателно отношение към "другите". Едно от съседните на ливите племена - семигалите, живеещи по река Лиелупе (Аа) и даващи името на областта Семгалия (лат. *Semigallia*), се опитва да събори замъка Икескол с помощта на корабни въжета. Идеята им да го бутнат с лекота в река Западна Двина не успява, защото не познават свойствата на цимента. В случая се вижда и едно твърде голямо подценяване и неразбиране от страна на семигалите за строителните способности на германските заселници, което става пореден повод за пораждането на представа за огромните възможности, притежавани от новите заселници в Ливония. Можем само да предполагаме какво силно впечатление прави първият каменен строеж в Ливония на всички местни народи и

33 Латвийский Г. Цит. съч, IV. 10.

34 Пак там, IV. 2.

35 Пак там, IX. 13.

различните слухове за това какви са германците и какво могат да правят. В крайна сметка интригата около този замък се разиграва по следния начин: *“По това време съседните езичници семигали чули за постройката от камъни и понеже не знаели, че камъните се скрепяват с цимент, дошли с големи корабни въжета, за да, както те си мислели в своите глупави намерения, завлекат замъка в Двина”*.³⁶

Друга представа за ливите е, че те са лукави, но наивни. Поредният епизод от делото на брат Теодорих в Ливония разказва как той успява с лекота да се измъкне от опита за блокада (на напускането на страната) от местните водачи-старейшини. *“Той пътувал, облечен само с книга и свята вода, както за посещение на болен човек. С тази причина обяснявал и пътуването си на питащите го пътници и по този начин успял да се изплъзне – излязъл от страната и пристигнал при върховния първосвещеник”*.³⁷

Един от най-интересните моменти от историята на взаимоотношенията между пилигримите и ливите е, че последните си позволяват да определят как би трябвало да се разпространява Божието слово или новата вяра, при положение че самите те държат да останат верни на своите политико-културни традиции. В един от редките моменти, в който хрониките на епохата ясно изразяват местната представа за действията на “другите”, ливите съветват и дори поучават на християнски ценности самия епископ Бертолд (вторият епископ на Ливония). Епископът, опитал да развие активна дейност в Ливония, но е убит през 1198 г. в едно от сраженията с ливите, когато не успява да укроти буйния си кон. Щом той получава разрешение от папата за провеждане на кръстоносен поход през същата тази година, пристига с войска в Ливония и отива в замъка Холм, разположен

³⁶ Пак там, I. 8.

³⁷ MGH, SS., XXIII, p. 242.

на малък остров сред река Даугава. *“По лодка изпратил послание, в което питал ливите дали са решили да приемат християнството и да го запазят. Те заявили, че не искат нито да го познаят, нито да го спазват... Те изпратили пратеник да го запита защо е довел войска. “Причина за това е”, отвърнал епископът, “че те са като повърнали кучета, всички се връщали от християнството към езичеството”. Тогава ливите му отговорили така: “Ние тази причина ще отстраним. Ти просто отпрати войската, мирно се върни в своята епископия с хората си и тези, които са приели християнството ги накарай да го спазват, а другите убеждавай да го приемат със слова, а не чрез удари”*.³⁸ Епископът поискал от тях като залог за своята безопасност синовете им, но те решили помежду си да не ги дават, а под предлог, че ще съберат заложници предложили и получили кратко примирие, за което по обичая от двете страни в знак на мира изпратили свои копия”.³⁹

Древни вярвания и представи в Прибалтика

Бих искал да посоча и някои примери за древни представи и вярвания в Прибалтика, отличаващи се от германските и показателни в много отношения. Интерпретацията на германските хронисти е в посоката да се покаже разликата от тяхната собствена културна среда, като по този начин се наблегне отново на изостаналостта на местните.

Както във всяко древно общество силите, които

³⁸ “Tu tantum remisso exercitu cum tuis ad episcopium tuum cum pace revertaris, eos qui fidem susceperunt ad eam servandam compellas, alios ad suscipiendam eam verbis non verberibus allicias”, MGH, SS., XXII, p. 243.

³⁹ Латвийский Г. Цит. съч, IV. 3. За епископ Бертолд, потомък на фамилия от министерали (ministeriale), покорила блатата на р. Елба, виж Urban, W. *The Baltic Crusade*, 1994, p. 48-54; Urban, W. *The Teutonic Knights*, 2003, p. 80-83.

заплашват човека (било то болести, природни бедствия или военни нашествия), трябва да бъдат омилостивени чрез определени обреди.⁴⁰ Вероятно чрез подобен ритуал ливите се опитват да се спасят от германското нахлуване в техните земи. Ето думите на хрониста: *“Тези, заминалите [саксонци], изрязали от клоните на едно дърво подобие на човешка глава, а ливите го приели за саксонски бог и мислейки, че той ще им донесе наводнение и мор, приготвили по обичай медовина, пили заедно, посъветвали се, свалили главата от дървото, направили сал от греди, положили на него главата като че ли е саксонски бог и заедно с християнската вяра го отпратили отвъд морето след заминалите в Готландия”*.⁴¹ По море са дошли, по море си отиват - пак по принципа на имитативната магия⁴². Брат Теодорих изживява тежки моменти, отдавайки се на делото за покръстване на Ливония и в частност на областта Торейда, откъдето идва и неговото име. Той става жертва на древен ритуал на гадаене чрез коне и копия, използван от западните славяни, а и от ливите. Благодарение на това намираме едно от редките описания на този обред. *“Ливите от Торейда решили да го принесат в жертва на своя бог, защото жътвата при него била обилна [на брат Теодорих], а техните поля били наводнени от дъжд. Народът се събрал, решили да узнаят чрез гадание волята на боговете за жертвоприношението. Сложили копие, конят трябвало да пристъпва [през него] и така волята Божия*

40 За вярванията в Прибалтика виж Algirdas Greimas, *Of Gods and Men. Studies in Lithuanian Mythology*, (Bloomington and Indiana: Indiana University Pres, 1992).

41 Латвийский Г. Цит. съч., IV. 6; MGH, SS., XXIII, p. 244.

42 Целта на магията-ритуал би следвало да се определи като защитна, отпъждаща или още наричаната от етнографите – апотропейна магия. Според техниката на предаване тази магия може да се определи като контагиозна – магическата сила е насочена не непосредствено към обекта, а към неговия заместник (в нашия случай главата Токарев, С. А. Цит. съч., с. 223 – 237.

*била поставена в краката на коня (...) братът изричал молитви и благославял с ръце. Жрецът казал обаче, че християнският бог стои на гърба на коня и направлява краката му и затова е нужно да се изчисти гърба на коня, за да се изхвърли бога. Направили така, а конят отново, както и първия път, стъпил с крака на живота [десния], така животът на брат Теодорих бил съхранен.”*⁴³

Интересен е моментът с описаната от хрониста погребална традиция на литовците. Това вероятно е характерен обичай за цялата древна балто-славянска общност. Хронистът разказва за литовците след едно тяхно поражение: *“Един свещеник, бидейки в плен по това време при литовците, наричан Йоан, разказвал, че там 50 жени загубили мъжете си [в битката] и след това се обесили. Това било, защото те се надявали скоро да се срещнат с тях в другия живот”*.⁴⁴

Друг епизод, отразяващ древни представи, е общата победа на семигалите и тевтонците над войските на литовците през 1205 г. Литовците често минават на връщане от своите походи в Естония през река Даугава. Там от своя страна тевтонците и семигалите (техни съюзници срещу литовците), ги очакват готови за бой. В тази битка вождът на литовците Свелгат (Suelgat) е ранен и семигалите се възползват от това, като *“му отрязали главата, сложили я на своите шейни, където събирали главите на литовците и я отвели в Семигалия”*.⁴⁵

Освен това според хрониста Хенрих ливите дори принасят човешки жертвоприношения на своите богове.

46

43 Латвийский Г. Цит. съч., I. 11.

44 Пак там, IX. 8. “Nimirum cum credant, se cum illis mox in alia vita victuros” - MGH, SS., XXIII, p. 250.

45 Латвийский Г. Цит. съч., IX. 6.

46 Пак там, IX. 15.

Покръстването на летите (летгалите) от река Имер⁴⁷ е също интересен пример за съчетаване на древни традиции и предизвикателствата на времето. Нуждата на летските племена от сигурен защитник срещу набезите на литовците в този регион ги кара да търсят добър и силен съюзник. Но кой е по-подходящ? Псков и православието, както избират техните роднини от Толова (Tolowa), които са отдавна данъчно зависими от Псков и така приемат православието. Или католицизъм и съюз с тевтонска Рига? В тази трудна за решаване задача те се допитват до волята на боговете. *“Словото Божие те приели с радост, но все пак преди това хвърлили жребий, за да разберат волята на боговете – да приемат ли кръщението от руснаците от Псков или от латините”*.⁴⁸

Прави впечатление един интересен културен факт от живота на местните княжества и народи, дори при бегло прочитане на основните хроники на епохата. Освен вече споменатите по-горе случаи на гадаене и пророкуване волята на боговете, следната история звучи отново в потвърждение. През 1208 г. става подобна на битката при Сауле (1236) военно-тактическа грешка. Тевтонците, навлезли в страната на литовците, не послушват съвета на семигалите да се откажат от схватка с литовците, поради което поражението им е значително. До този момент според хрониста се стига поради един предходен жребий: *“Вестхард, вождът на семигалите, все още помнейки за пораженията и многото бедствия, причинени в цялото пространство на Семигалия от литовците, готвел поход срещу тях. Започнал усилено и усърдно да търси помощ от християните в Рига, споменавайки, че друг път е помагал на рижките жители да покоряват други езичници; освен това посочил, че*

47 В “Римуваната летопис” Ermer, най-северните от летските племена, на север от тях вече живеят естонците от областта Саккала.

48 Латвийский Г. Цит. съч., XI. 15.

жребият на неговите богове е показал благоприятен изход”.⁴⁹ Някои “безрасъдни” хора (около 50 рицари и много братя от ордена) възприемат неговите молби и се обединяват със семигалите за поход срещу литовците. Още в първата си нощна почивка семигалите отново изненадват тевтонските си съюзници с хвърляне на жребий с цел да узнаят дали литовците ги очакват готови за бой. Отговорът е положителен и затова настояват да се връщат. Тевтонците обаче решават да продължат напред, за *“да не позорят”* своя народ. Впоследствие литовците ги обкръжават на бързите си коне и възползвайки се от сезона и тежкия терен (поройни дъждове, които напълват блатата и реките), избиват голяма част от тях.

Твърде различните културни традиции водят до загубата на много германски колонизатори. Всъщност ценностните различия между германците и литовците се потвърждават от следния известен пример. През 1207 г. по време на Коледа литовците извършват опустошителен набег в Торейда. Но какво би могло да бъде поведението на един влизащ в църквата литовец? Според хрониста той *“видял пустия олтар и не намирайки нищо за присвояване възкликнал “Ба!” и си тръгнал”*.⁵⁰

От приведените факти и примери може да обобщим, че образът на “другите” в Ливония през средните векове и произтичащите от това недоразумения се градят върху различни представи, разбирания и възприятия за света. Именно това обогатява историята на средновековна Европа - особено в района на Прибалтика, където са вплетени многостранни прояви на политически и културен живот между различните населяващи я общности.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

49 Пак там, XII. 2.

50 Пак там, XI. 10.

Бегунов, Ю. К. *Князь Александр Невский и его эпоха*. С.П., 1995.

Бегунов, Ю. К. *Памятник русской литературы XIII века «Слово о погибели Русской земли»*. М. - Л., 1965.

Бояджиев Ц. *Нощта през Средновековието*. С., 2000.

Вартберг Г. *Ливонская хроника*. (<http://livonia.narod.ru/list.htm>)

Латвийский Г. *Хроника Ливонии*. Ред. С. А. Аннинский, изд. Академии Наук СССР, М. – Л., 1938.

Ливонская рифмованная хроника (<http://livonia.narod.ru/list.htm>)

История Литовской ССР (с древнейших времен до наших дней) отв. ред Б. Вайткявичюс, Москва, 1978.

Насонов, А. Н. *История русского летописания XI — начала XVIII века. Очерки и исследования*. Москва, 1969.

Насонов, А. Н. *"Русская земля" и образование территории древнерусского государства*. Москва, 1951.

Пашуто, В. Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959.

Пронина, Н. *Александр Невский*. Москва, 2008.

Токарев, С. А. *Типове магия – Във: ABC на Етнологията*, том 1, С., 1996.

Шаскольски, И. П. *Борьба Руси против крестоносной агрессии на берегах Балтики в XII — XIII вв.* Л., 1978.

Barber, Malcolm. *The two cities: medieval Europe, 1050 – 1320.*, Padstow, Cornwall, T.J. Press, 1992.

Christiansen, Eric. *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier 1100 – 1525*. London, Macmillan, 1980.

Dygo, Marian: *The political role of the cult of the Virgin Maria in Teutonic Prussia in the fourteenth and fifteenth centuries.* - *Journal of medieval history*; 15(1989)1. – pp. 63-80.

Eberhard, Hotz, Evamaria Engel (brsg). *Deutsche Koenige und Kaiser des Mittelalters*, Leipzig - Berlin, Urania- Verlag,

1990.

Henry of Livonia. *Chronica* – In: MGH, SS., XXIII, pp. 231 – 332.

Housley, Norman. *Crusading and Warfare in Medieval and Renaissance Europe*. Printed by Edmundsbury Press, Bury St Edmunds, Suffolk, 2001.

Johnson, Edgar N. "The German Crusade on the Baltic" – In: *A History of the Crusades*, Vol. III: The Fourteenth and Fifteenth Centuries, Kenneth Setton, gen. Ed., Madison, Wisc., 1975, pp. 545-585.

Riley-Smith, Jonathan. *What Were the Crusades*. Oxford, Macmillan, 1993.

Rowell, Stephen C. *Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1294 – 1345*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Turnbull, Stephen. *Crusader Castle of the Teutonic Knights (2). The Stone castles of Latvia and Estonia 1185-1560*. Oxford - NewYork, Osprey Publishing, 2004.

Urban, William. *The Baltic Crusade*. Chicago, Lithuanian Research and Studies Center, 1994.

Urban, William. *The Teutonic Knights. A Military History*. London, greenhill Books, 2003.

MISUNDERSTANDINGS ABOUT THE IDEA OF "ANOTHERS" IN LIVONIA OF THE MIDDLE AGES

Alexander Zaraliev

The article follows the opening of contacts between native people of Livonia and West-European settlers and conquerors at the end of XII and the beginning of XIII century. Different pictures, understanding and perceptions of the world lead to misunderstandings in their relations. It enriches the history of medieval Europe, in particular Baltic, with the intertwined

combination of many-sided political and cultural life of the different populated societies.

The main cultural differences arouse mental picture and attitude to "anothers", by reason of that the two sides reject possibility of peaceful policy and living. German settlers use the Christian conception, while the nationalities of Livonia express their deeply cultural roots. The Germans often call the native people "vomit dogs", because of washing received Holy baptism in Daugava River. Technical superiority of the invaders (stone buildings, West-European weapons - heavy cavalry, arbalests, caltrops, siege towers, catapults etc.) feed up their ideas about lower cultural development of "anothers". For that reason there are a comic situations too (for example – the attempt to overturn the first stone castle in Livonia with a boat rope or unsuccessful imitation of Teutonic catapult by the Polozk's troops – the weapon shoots in their back areas).

The mental picture of "anothers" for the native political powers in Livonia (especially for the societies with tribal structure) is more difficult for explanation task. Here the main element is a respect to the West-European settlers and conquerors, thanks to their technical and cultural superiority.